

קריאת מגילה בלילה או ביום

ר' פתחיה דיאמנט

א. הצגת השאלה

שאלה: מי שיכול לשמוע קריאת מגילה רק פעם אחת – בערב או בבוקר, איזו קריאה עליו להעדיף?

שאלה זו אמנם לא נראית כ"כ מציאותית בחיי אדם רגיל מהיישוב. בדרך כלל אין סיבה שלא יוכל אדם לשמוע קריאת מגילה או לקרוא מגילה בעצמו, ואם ישנה סיבה כזאת – אזי אין לו יכולת לבחור מתי לשמוע את המגילה ומתי לא. אבל התלבטות זו קיימת במציאות כיום אצל חיילים, הנדרשים לצאת לפעילות מבצעית בתורנות, ויכולים לבחור האם לצאת לפעילות בערב או בבוקר, וכן בתורנות רופאים ואחיות וכדומה¹. כמובן שיכול להיווצר מצב של שאלה כזו גם לאזרח הפשוט.

על מנת לענות על שאלה זו עלינו לבחון שני צדדים שונים:

¹ יש לציין, שכמובן הדיון פה אינו מדבר על מצב בו האדם רוצה לזכות במצוה גדולה יותר על חשבון חבריו, כגון חייל או רופא ה"מסדר" לעצמו תורנות בזמן מסויים כדי לזכות בקיום מצוה חשובה יותר, ובכך גורם לחבריו לקיים את המצוה המהודרת פחות בעל כורחם. אלא כל הדיון נסוב סביב מצב בו הדבר לא בא על חשבון האחרים, כגון שהרופא או החייל השני אינו יהודי, או שהוא יהודי שאינו מקיים מצוות לצערנו, ועל כן בכל מקרה לא ישמע קריאת מגילה, ואין לו שום השלכה בשאלה זו האם יקבל את תורנות הלילה או היום.

א. איזו קריאה חשובה יותר, של הלילה או של היום.
 ב. האם למרות שקריאה אחת חשובה יותר, עלינו להעדיף את השניה בגלל שיקולים הלכתיים אחרים.

ב. הקריאה החשובה יותר

בגמרא במסכת מגילה נאמר²:

אמר ר' יהושע בן לוי: חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום.

וכתבו שם התוספות³:

עיקר פרסומי ניסא הוי בקריאה דיממא, וקרא נמי משמע כן, דכתיב: "ולילה ולא דומיה לי" ... והעיקר הוי ביממא כיון שהזכירו הכתוב תחילה... והכי נמי משמע מדכתיב: "נזכרים ונעשים" ואיתקש זכירה לעשייה מה עיקר עשייה ביממא אף זכירה כן.

כוונתו לפסוק "והימים האלו מזכרים ונעשים" – דווקא הימים.

וכן מופיע בראשונים נוספים, וכן כתב במפורש בשו"ת נודע ביהודה⁴:

קריאת הלילה לאו מצות עשה דדברי הקבלה, רק קריאת היום, דבמגילה ימים נזכרים ונעשים כתיב ולא לילות... ומה שאמרו חייב לקרות בלילה היינו מצוה דרבנן אבל לא נרמז במגילת אסתר.

² ד, א.

³ ד"ה 'חייב'.

⁴ מהדו"ק, או"ח סי' מא.

לכאורה, לאור הדברים האלו, יש לפשוט את שאלתנו, ולענות שקריאת היום ודאי חשובה יותר מקריאת המגילה בלילה, ויש להעדיף לשמוע את הקריאה ביום על פני הקריאה בלילה. אלא שכאן יש מקום להכנסת שיקולים הלכתיים נוספים.

ג. 'אין מעבירין על המצוות'

כלל נקוט בידינו, ש'אין מעבירין על המצוות'. כלומר, אדם שמזדמנת לפניו מצוה אחת, לא יעזבנה בשביל לקיים מצוה אחרת, וק"ו שלא יעזבנה סתם בלי לקיימנה. לדוגמא: אדם הניגש לתפילת שחרית, ובטעות הוציא מהנרתיק את התפילין לפני הטלית – לא יעזבם כדי להתעטף בטלית, אלא כיון שהתפילין כבר בידו אם לא יניחם יעבור על הכלל 'אין מעבירין על המצוות', ועל כן עליו להניח תפילין ורק לאחר מכן להתעטף בטלית.⁵

אמנם, במקרים מסויימים ישנן סיבות הגוברות על הכלל הזה, ולכן אם כשבא להניח תפילין הוציא את התפילין של ראש לפני התפילין של יד – לא יניחם, אלא יעביר על המצוה ויניח את התפילין של יד ראשונה גם במקרה הזה. וזאת מכיון שתפילין של ידו נכתבו בפסוק במפורש לפני תפילין של ראש, על כן גם במצב כזה יניח של יד קודם, ואין משגיחין בכלל 'אין מעבירין על המצוות' במקום שיש פסוק מפורש.⁶

מקור הכלל הזה מופיע בכמה מקומות בגמרא. המשנה במסכת מנחות⁷ אומרת, שיש להביא את העומר לבית המקדש דווקא

⁵ שו"ע או"ח, סי' כה סעיף א.

⁶ משנ"ב סי' כה סק"ג.

⁷ טד, ב.

ממקום הקרוב לבית המקדש, ומסבירה הגמרא את הטעם, משום דאין מעבירין על המצוות.

וכן במסכת יומא⁸ אומרת הגמרא שמעיקר הדין היה צריך הכהן הגדול המגיע לזריקת הדם על המזבח, לזרוק קודם כל על הקרן הקרובה אליו ביותר, משום דאין מעבירין על המצוות.

ד. שיטת הרדב"ז

מעשה ביהודי שהיה אסור בבית הכלא אצל הגויים, ולאחר תחנונים רבים התיר לו השר הממונה על בית הסוהר לצאת יום אחד בלבד מבית הכלא על מנת להתפלל בציבור, באיזה יום שירצה על פי בחירתו. הרדב"ז⁹ נשאל באיזה יום עליו להעדיף לבחור.

לכאורה, היינו חושבים שעליו לבחור ביום בו התפילה בציבור משמעותית ביותר וחשובה ביותר, כגון יום כיפור, או שבת 'זכור' – שהרי שמיעת פרשת 'זכור' היא מצוה מדאורייתא לדעת חלק מן הפוסקים.

הרדב"ז אכן הביא דעת של אחד מגדולי דורו שהתלבט בשאלה זו, האם להעדיף את יום כיפור, או קריאת מגילה בפורים, וכדומה. אמנם, הרדב"ז עצמו לא הלך בדרך זו ולא חיפש את התפילה החשובה ביותר, אלא כתב שהשיקול כאן הוא שונה לחלוטין. כאן נכנס הכלל 'אין מעבירין על המצוות'.

מכוח הכלל 'אין מעבירין על המצוות', פסק הרדב"ז שאין לו לאסיר הזה לחכות עד ליום מסויים, אלא ברגע שניתנה לו הרשות לצאת

⁸ נח, ב.
⁹ חלק ד סי' יג.

לתפילה בציבור – עליו לצאת בהזדמנות הראשונה האפשרית, משום ש'אין מעבירין על המצוות'. מצוה הבאה לפניך עליך לקדמה מיד ולא לדחותה על מנת לקיים מצוה אחרת, גם אם השניה חשובה יותר. וסיים:

ואין משגיחין אם המצוה שפגעה בו תחלה היא קלה או חמורה שאי אתה יודע מתן שכרן של מצות. וזה פשוט מאד אצלי.

ה. שיטת החכם צבי

אמנם, בשו"ת חכם צבי¹⁰ הביא את דברי הרדב"ז, הקשה עליהם, וחלק עליו בפסק ההלכה. החכם צבי הוכיח מכמה מקומות, שבמציאות בה מוטלות על האדם כמה מצוות לקיים ואחת כרגע כבר נמצאת לפניו, אם יש עליו חיוב לקיים מצוה אחרת החשובה יותר, תדחה המצוה שלפניו מפני המצוה החשובה, ואין אומרים 'אין מעבירין על המצוות' במקום שאחת מהמצוות חשובה יותר מהשניה.

במסקנתו, לאחר דיונים ובירורים שונים, כתב החכם צבי שאם עומדות לפנינו שתי מצוות שונות, אכן אין לדחות את הראשונה מפני השניה החשובה יותר, כדברי הרדב"ז. אך במקרה שדחיית המצוה למועד אחר אינה בשביל לקיים מצוה אחרת אלא בשביל לקיים את המצוה הזו ביותר הידור, במצב כזה לא נאמר 'אין מעבירין על המצוות', אלא ימתין מלקיים את המצוה עד לקיומה המובחר יותר. אם כן גם במסקנתו סובר החכם צבי שיש לאסור

¹⁰ ס' קו.

להתפלל בציבור ביום בו יש תפילה חשובה יותר, ושלא כדברי הרדב"ז.

ומ"מ, מסיים החכם צבי שמסיבה טכנית יש לנהוג בפועל כדברי הרדב"ז, שהרי איננו יכולים לסמוך שהשר הגוי יקיים מחר את הבטחתו היום לשחרר את האסיר לתפילה. על כן עליו לצאת מיד בהזדמנות הראשונה, שמא יחכה ויחזור בו השר מהבטחתו, ונמצא האסיר קרח מכאן ומכאן.

ו. פסיקת השולחן ערוך

הלכה למעשה, לכאורה מצינו בדעת השולחן ערוך שפסק כדבריו האחרונים של החכם צבי.

בהלכות קידוש לבנה¹¹ כתב השולחן ערוך:

אין מברכין על הירח אלא במוצאי שבת, כשהוא מבושם ובגדיו נאים.

עולה מדבריו, שאפילו במקרה שאפשר לברך את הלבנה כבר באמצע השבוע הקודם, בכל זאת נמתין עד מוצאי שבת, על מנת לקיים את המצוה בהידור. לכאורה קשה – והרי 'אין מעבירין על המצוות'? אלא כאן נכנס העיקרון שחידש החכם צבי. השולחן ערוך סובר גם הוא, שאם עומדת לפנינו מצוה לקיום ודחייתה למועד מאוחר יותר תגרום לקיומה בהידור רב יותר – תדחה המצוה למועד האחר, ואין אומרים במציאות כזו 'אין מעבירין על המצוות'.

¹¹ או"ח סי' תכו סעי' ב.

ז. 'אין מעבירין על המצוות' בקריאת מגילה

על פי הדברים שראינו לעיל עולה, שגם שאלתנו עומדת במחלוקת בין הרדב"ז לחכם צבי. ההתלבטות האם לשמוע קריאת מגילה בערב, שהיא הקריאה הפחות מובחרת כמו שראינו, או לשמוע את הקריאה בבוקר, גם היא שאלה של דחיית מצוה מסויימת למועד אחר על מנת לקיים את אותה המצוה עצמה ביותר הידור.

וכפי שראינו, לדעת הרדב"ז במציאות כזו אומרים 'אין מעבירין על המצוות' ועליו לשמוע את קריאת המגילה בערב, אך החכם צבי יחלוק עליו במקרה זה כיון שמדובר באותה מצוה עצמה, ויאמר שעל האדם לשמוע את קריאת המגילה דווקא בבוקר ולדחות את קריאת הערב, כיון שהקריאה בבוקר מובחרת יותר, והיא עיקר תקנת מקרא מגילה.

אמנם, במציאות של חיילים המתלבטים בשאלה זו, יתכן שאף לדעת החכם צבי יש להעדיף את הקריאה בערב. שהרי בסוף דבריו כתב, שאם יש חשש שיחזור בו השר מהבטחתו לשחרר את האסיר, אזי ודאי שיש לקפוץ על ההזדמנות הראשונה לצאת לתפילה בציבור. ובדרך כלל עינינו הרואות שזוהי גם המציאות הצבאית – חייל יודע שכרגע הוא משוחרר ללכת לשמוע את קריאת המגילה, אך מי ערב לו שגם מחר יוכל לשמוע את הקריאה, על כן ודאי שעליו ללכת לקריאת המגילה בהזדמנות הראשונה המתאפשרת לו, ולא לסמוך על כך שלמחרת יוכל לשמוע את הקריאה ביותר הידור.

אך במקרה של אדם מהיישוב המתלבט בשאלה זו – הדבר עדיין תלוי ועומד במחלוקת הפוסקים.

ח. הלכה למעשה

להלכה, כתב ערוך השולחן¹² שיש לשמוע את הקריאה בלילה משום ש'אין מעבירין על המצוות', וכן הורה הרב שלמה זלמן אויירבך זצ"ל¹³, וכן פסקה הרבנות הצבאית לחיילי צה"ל¹⁴.

¹² או"ח סי' תרפז סעי' ג.

¹³ ועלהו לא יבול, עמ' רמב.

¹⁴ הלכה כסדרה בצה"ל - פורים, תשובה 25.